

УДК 371.134:614.253.52

Микола ЛУКАЩУК,
кандидат педагогічних наук,
Комунальний заклад вищої освіти
“Рівненська медична академія” Рівненської облради, м. Рівне

Ілля ЛУКАЩУК,
кандидат педагогічних наук,
Комунальний заклад вищої освіти
“Рівненська медична академія” Рівненської облради, м. Рівне

РОЛЬ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

У статті розкрито сутність понять “професійна ідентичність”, “самоосвітня компетентність” та підходи науковців до їх визначення. Подано узагальнене визначення поняття “самоосвітня компетентність медичної сестри”. Визначено низку чинників, через які зростає значимість та роль самоосвітньої компетентності у формуванні професійної ідентичності медичної сестри. Вказано роль природничо-наукової підготовки та місце хіміко-біологічних дисциплін у формуванні професійної ідентичності медичної сестри. Представлено аналіз результатів вивчення рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів на всіх курсах ступеневої освіти майбутніх медичних сестер денної та вечірньої форм навчання Рівненської медичної академії. Виявлено окремі причини низького рівня самоосвітньої

компетентності студентів першого року навчання, що дозволило розробити низку заходів для покращення цих показників у процесі навчання хіміко-біологічних дисциплін. Розкрито деякі підходи до покращення рівня сформованості самоосвітньої компетентності на заняттях та в позааудиторній роботі з хіміко-біологічних дисциплін. Визначено напрями подальших досліджень, що спрямовані на розробку й опробування відповідних методичних матеріалів з хіміко-біологічних дисциплін в освітньому процесі медичних навчальних закладів та ролі викладача в цьому процесі.

Ключові слова: компетентність, самоосвітня компетентність, професійна ідентичність, природничо-наукова підготовка, хіміко-біологічні дисципліни, студент, сестринська справа; майбутні медичні сестри.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Євроінтеграційні процеси, які проходять в Україні поряд із стрімким розвитком засобів і методів діагностики та лікування, зростаючим рівнем географічної мобільності, висувають першочергові вимоги до формування професійних рис сучасного медичного працівника. Медична сестра як фахівець догляду за хворими повинна володіти цілим комплексом таких рис, відсутність яких не тільки унеможливує якісне надання кваліфікованих медичних послуг, але й може привести до інвалідності та летальних наслідків. Поряд із загальними рисами медичним сестрам притаманні такі якості, коло яких окреслене професійною ідентичністю. Ключовими серед них є моральні якості, клінічне мислення, професійна компетентність та досвід, а їх синергетичне поєднання породжує домінанту, котра безпосередньо спрямовує діяльність медичної сестри в русло якісного виконання окреслених посадовою інструкцією обов'язків. Оскільки самоосвітня компетентність є структурно значущою через її органічне поєднання власного розвитку із формуванням професійної компетентності майбутньої медичної сестри, важливою є організація освітнього процесу, який орієнтований на професійну спрямованість, зокрема вивчення анатомо-фізіологічних особливостей людини і її місця та взаємозв'язку із живою і неживою природою. У процесі вивчення

природничо-наукових дисциплін, серед яких хіміко-біологічні є фундаментальними, студенти не тільки зміцнюють підвалини природничо-наукової грамотності, удосконалюють самоосвітню компетентність, але й поступово формуються як фахівці сестринської справи. Отже, проблематика формування професійної ідентичності медичної сестри сьогодні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори, свідчить, що проблема професійної ідентичності викликає інтерес як вітчизняних педагогів та психологів, так і науковців інших країн через те, що вона є важливою складовою становлення особистості як фахівця, пізнання та вдосконалення себе у професійній діяльності, реалізації як професіонала своєї справи, креативної направленості та продуктивності. Широке обговорення проблеми ідентичності започатковано після низки публікацій науково-психологічних праць Е. Еріксона, хоча вияв інтересу виник наприкінці XIX століття. Сьогодні в Україні проблема професійної ідентичності набуває неабиякого інтересу не тільки науковців, але й викладачів вищих навчальних закладів. Зокрема дана проблематика розглядалася в працях А. Борисюк [1], І. Мельничук [2], М. Павлюк [3], О. Романишиної [4].

Досліджень, які б визначали роль самоосвітньої компетентності у формуванні професійної ідентичності майбутніх медичних сестер, нами не встановлено. Через це виникла необхідність теоретичного вивчення та проведення розвідки у контексті формування професійної ідентичності майбутніх медичних сестер у процесі природничо-наукової підготовки.

Тому **метою статті** є розкриття важливості самоосвітньої компетентності у формуванні професійної ідентичності майбутніх медичних сестер та ролі в цьому процесі природничо-наукової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для повноти розуміння теоретичних засад визначеної проблеми вважаємо за належне розкрити сутність основоположних дефініцій, до яких належать такі: “професійна ідентичність”, “професійна ідентичність медичної сестри”, “самоосвітня компетентність”. Аналіз підходів до тлумачення

поняття “професійна ідентичність”, його запровадження та генезис нами розглянуто раніше [5], тому вважаємо за потрібне подати наше розуміння цього поняття. Ми солідарні з думкою О. Романишиної про те, що “формування професійної ідентичності одночасно йде двома лініями розвитку” [4, с. 92]. Першу лінію автор визначає через усвідомлення приналежності до професійної спільноти, другу – крізь професійну самосвідомість як результат побудови образу майбутньої професійної діяльності, самовдосконалення та професійних перспектив. Зважаючи на це, професійна ідентичність у нашому розумінні є ототожнення себе як повноцінного та повноправного члена професійної спільноти, оцінка своєї ролі в ній і власного рівня професійної компетентності та здібностей, співставлення вимог, що передбачені характером професійної діяльності та реальними власними можливостями задовільнити ці вимоги.

Особливості формування професійної ідентичності у медичних працівників представлені в психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких А. Борисюк, О. Денисова, М. Попіль та ін.

У дисертаційному дослідженні А. Борисюк визначає професійну ідентичність медичного психолога “як інтегративне поняття, що об’єднує в собі характеристики особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристику особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, а також до професії, ставлення до професійної спільноти” [6, с. 10].

Проблему становлення професійної ідентичності студентів вищих медичних навчальних закладів вивчала О. Денисова. Професійну ідентичність автор представляє як “багаторівневу особистісну динамічну структуру, яка містить усвідомлювані і неусвідомлювані аспекти, забезпечує внутрішню цілісність, тотожність і визначеність особистості, а також її наступність і стійкість у часі” [7, с. 10]. Підтвердження цьому знаходимо у монографії В. Галузяк, де автор подає не тільки тотожне визначення, а й вказує, що “становлення ідентичності виражається в зростанні кількості ознак професійної діяльності і про-

фесійних стосунків, що відображаються в свідомості фахівця, у цілісному баченні себе у контексті професійної діяльності” [8, с. 39]

Вивчаючи психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медичних сестер, М. Попіль вказує, що “професійна ідентичність виступає результатом професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації, виявляється в усвідомленні власної єдності з професією й представниками певної професії. За умов усвідомлення необхідності саморозкриття, саморозвитку і самовдосконалення у професії формується ідентичність” [9, с. 9] .

Спираючись на аналіз підходів до визначення даного поняття, “професійну ідентичність медичної сестри” ми розуміємо як сукупність усвідомлення, відповідності та співставлення. У широкому розумінні – це усвідомлення власної приналежності до професії медичної сестри і уявлення особистої відповідності критеріям, які визначені особливістю професії медичного працівника та співставлення відповідності свого рівня професійної компетентності з ідеалом медичної сестри.

Самоосвітня компетентність як педагогічна проблема широко представлена в публікаціях сучасних науковців, де вона в основному подана як складова самовиховання та самовдосконалення. Розглянемо окремі підходи науковців до визначення даної компетентності.

Як творіння самого себе розглядає самоосвітню компетентність О. Чеботарьова [10], розкриваючи при цьому її структуру, що утворена мотиваційним, рефлексивним, емоційно-вольовим, когнітивним та операційно-діяльним компонентами.

Аналізуючи генезис поняття “самоосвітня компетентність”, Н. Коваленко розкриває структуру та характеризує мотиваційно-ціннісний, організаційний, процесуальний та інформаційний компоненти. На основі цього подає визначення зазначеного поняття як інтегрованої якості особистості, яка ґрунтується на уміннях самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самовибору, самореалізації упродовж життя при усвідомленні особистих та суспільних потреб. Це готовність та здатність особистості до самоосвітнього розвитку, самостійного творення себе [11].

Дослідниця Н. Воропай, вважаючи самоосвітню компетентність однією із найважливіших складових життєвої компетентності, представляє її як систему здібностей і здатностей, що забезпечують особистості можливість успішно вирішувати життєві завдання, успішно здійснювати свою життєдіяльність у всіх її виявах і життєтворчість [12, с. 31]”.

Серед досліджень останніх років знаходимо бачення науковців самоосвітньої компетентності як підтверджену здатність особистості здійснювати самоосвітню діяльність для поглиблення теоретичних знань та вдосконалення практичних навичок з метою гнучкого реагування на стрімкі зміни у сучасному інформаційному суспільстві та здатність до самостійного розв’язання завдань професійного спрямування в сфері інформаційних технологій для підвищення власного рівня конкурентоспроможності на ринку праці [13, с. 6].

Аналіз підходів до тлумачення даного поняття науковцями дозволяє нам підкреслити значимість та роль самоосвітньої компетентності як особисто для майбутньої медичної сестри, так і для її потенційних пацієнтів і суспільства в цілому. Перш за все вона сприяє успішному засвоєнню студентом освітньо-професійної програми на всіх етапах ступеневої підготовки медичної сестри. Високий рівень вказаної компетентності забезпечить формування професійної ідентичності через:

вияв найкращих якостей медичної сестри, її професійну мобільність та професійний ріст на основі власної оцінки слабких та сильних сторін професійної діяльності;

аналіз потоку інформації, одержаної із різноманітних джерел з метою оновлення, поповнення та упорядкування компетенцій;

знаходження швидкого та ефективного способу розв’язання проблем як шляхом виконання протоколів діяльності медичної сестри, так і знаходження нестандартних рішень;

проведення самоконтролю та постійного моніторингу власного рівня фахової компетентності;

кар’єрний ріст та вміння керувати підлеглими;

розширення рівня фахової компетентності в процесі колективної діяльності.

Аналіз різних підходів до поняття “самоосвітня компетентність” дали змогу сформулювати узагальнене визначення самоосвітньої компетентності медичної сестри. У нашому розумінні це така якість особистості фахівця догляду за хворими, яка характеризує її здатністю та готовністю до неперервної самоосвіти упродовж життя з чітким усвідомленням особистих та суспільних потреб у збереженні якості життя та здоров’я і творенні себе як професіонала. Самоосвітня компетентність майбутньої медичної сестри формується в процесі набуття досвіду в самоосвітній діяльності через самостійні спроби та досягнення, пошук власної самоосвітньої траєкторії та побудови особистої моделі самоосвіти, визнанні цієї компетентності як життєвої потреби.

Аналізуючи підходи до тлумачення самоосвітньої компетентності медичної сестри, вважаємо, що її структура може бути представлена як цілісна система, що утворена мотиваційним, когнітивним, рефлексивним та операційним компонентами. Характеристикою мотиваційного компоненту є вияв відношення майбутніх медичних сестер до самоосвітньої діяльності, що пов’язана із обраною професією. Когнітивний компонент характеризується сукупністю компетенцій щодо самоосвітньої діяльності студентів-медиків. Самооцінку та моніторинг діяльності майбутніх медичних сестер на всіх етапах самоосвіти розкриває рефлексивний компонент. Уміння застосовувати результати самоосвітньої діяльності у вирішенні завдань з професійним спрямуванням в процесі вивчення предметів природничо-наукової підготовки, опанування компетенціями організації і управління самоосвітою визначає операційний компонент.

Оскільки хіміко-біологічні дисципліни входять до складу природничо-наукової підготовки медичної сестри, а їх вивчення передбачене навчальним планом на всіх етапах ступеневої освіти, вважаємо, що вони виконують фундаментальну роль у формуванні професійної ідентичності. Навчальними планами передбачено значний обсяг інформації з хіміко-біологічних дисциплін на самостійне опрацювання (аудиторне та позааудиторне). Глибина та обсяг засвоєння цих знань студентами значною мірою залежать від сформованості рівня самоосвітньої компетентності.

З метою вивчення рівня сформованості самоосвітньої компетентності та впровадження заходів щодо його покращення нами проведено дослідження шляхом анкетування студентів напряму підготовки “Медсестринство” Рівненської медичної академії денної та вечірньої форми навчання загальною кількістю 352 чоловік (з них 49 студентів – вечірньої форми навчання). Анкетною передбачено двадцять три запитання з можливістю вибору відповіді: так – 5 балів; іноді – 4 бали; ні – 1 бал. Питання анкети адаптовані до дисциплін хіміко-біологічного циклу. Нами визначено три рівні сформованості самоосвітньої компетентності, які визначаються шляхом підрахунку середнього значення за кількістю набраних балів: низький (середнє значення від 2,5 до 3,5); достатній (середнє значення від 3,6 до 4); високий (середнє значення від 4,1 до 5).

Анкетування показало, що сформованість самоосвітньої компетентності респондентів перебуває на нижній межі достатнього рівня (узагальнене середнє значення 3,6 балів) та потребує покращення, особливо у студентів першого року навчання. Найнижчі показники сформованості самоосвітньої компетентності показали студенти першого року навчання, що вступили на базі неповної середньої освіти (53,8 % – низький рівень, 38,5 % – достатній рівень та 7,7 % – високий рівень), найкращі – у майбутніх медичних сестер-бакалаврів вечірньої форми навчання (16,3 % – низький рівень, 55,1 % – достатній рівень, 28,6 % – високий рівень), результати у студентів державної та комерційної форм навчання суттєво не відрізняються.

Аналіз відповідей на питання анкети виявив деякі причини таких результатів, зокрема на питання “Мені подобається вчитися” серед студентів першого курсу (на базі 9 класів) відповідь “ні” дало 15,4 % респондентів. Серед першокурсників 23,1 % виявлено таких, що не вміє працювати за алгоритмом; 15,4 % – тих, які вважають себе не підготовленими до роботи з комп’ютером; 26,9 % – не завжди уважні на заняттях; 19,2 % – не спроможні самостійно встановити причинно-наслідкові зв’язки. Серед причин, які обумовлюють труднощі у навчанні, першокурсники вказали: 7,7 % – особистість викладача, 26,9 % – не уважність на занятті, 11,5 % – відсутність цікавості до предмета.

Результати аналізу виявили, що самоосвітня компетентність майбутніх медичних сестер безпосередньо залежить від власного самоосвітнього досвіду, рівня навчальних досягнень, мотивації, компетентності викладача, матеріально-технічного та методичного забезпечення самостійної роботи.

Беручи до уваги результати аналізу анкетування, ми вважаємо, що для покращення рівня сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх медичних сестер у процесі природничо-наукової підготовки потрібно провести низку заходів, які спрямовані на підвищення внутрішньої мотивації студентів до самоосвіти, розвитку ініціативи, допитливості та бажання опрацювати додаткові джерела інформації, серед них:

практично реалізувати на заняттях хіміко-біологічних дисциплін інноваційні педагогічні технології;

провести тренінги з упровадження в практику роботи передового педагогічного досвіду викладачів з методики формування самоосвітньої компетентності студентів-медиків;

залучити обдарованих студентів до індивідуальної роботи із студентами з низьким рівнем самоосвітньої компетентності;

забезпечити постійний моніторинг та психологічний супровід формування самоосвітньої компетентності на всіх етапах ступеневої освіти майбутньої медичної сестри;

масово залучати студентів до дослідницької діяльності на заняттях, у хіміко-біологічних гуртках;

залучати до підготовки доповідей на тематичних конференціях, вечорах тощо.

Висновки. Аналіз дослідження дозволяє стверджувально поставитись до визнання ключової ролі самоосвітньої компетентності у процесі формування професійної ідентичності майбутньої медичної сестри. Успішність медичної сестри у догляді за хворими значною мірою буде реалізуватися від здатності визначати самоосвітню траєкторію, стратегію і тактику самовдосконалення. На етапах ступеневої підготовки в медичних закладах освіти хіміко-біологічні дисципліни, які є основою природничо-наукової підготовки медичної сестри, дозво-

ляють проводити процес формування професійної ідентичності майбутньої медичної сестри контролювано, прогнозовано та неперервно за певних умов.

А відтак, **перспективи подальших розвідок в даному напрямі** вбачаємо у вивченні та виокремленні організаційно-педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх медичних сестер у процесі ступеневої освіти та розробці і апробації методичного комплексу інформаційного забезпечення занять з хіміко-біологічних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : монографія. Чернівці : Книги-XXI, 2010. 440 с.
2. Мельничук І. М. Формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників в умовах тренінгу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Вид-во Гуманітарного ун-ту “Запорізький інститут державного та муніципального управління”, 2008. Вип. 48. С. 214–221.
3. Павлюк М. М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ, 2009. Т. XI. Ч. 6. С. 318–327.
4. Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2016. 445 с.
5. Лукашук М. М., Лукашук І. М. Праксеологічна спрямованість формування професійної ідентичності майбутніх медичних сестер у процесі навчання хіміко-біологічних дисциплін у медичному коледжі. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 626–630.
6. Борисюк А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2011. 32 с.
7. Денисова О. В. Становление профессиональной идентичности студента-медика в образовательном процессе вуза : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького. Екатеринбург. 2008. 26 с.

8. Галузьяк В. М. Тихолаз С. І. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих медичних навчальних закладів : монографія. Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2016. 228 с.

9. Попіль М. І. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.

10. Чеботарева Е. С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов. URL : <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/П.html>

11. Коваленко Н. В. Генезис поняття самоосвітня компетентність учнів. *Педагогічні науки*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. Ч. 2. С. 67–76. URL : <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/3041>

12. Воропай Н. Становлення поняття “самоосвітня компетентність” у науково-методичній літературі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Теорія і практика навчання та виховання*; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. Серія 17. С. 27–32.

13. Волошина Т. В. Використання гібридного хмароорієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. Київ, 2018. 22 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.

Лукашук Н., Лукашук И. Роль самообразовательной компетентности в формировании профессиональной идентичности в процессе естественнонаучной подготовки медицинских сестер

В статье раскрыта сутність понять “профессиональная идентичность”, “самообразовательная компетентность” и подходи учених к их определению. Подано обобщенное определение понятия “самообразовательная компетентность медицинской сестры”. Определен ряд факторов, по которым возрастает значимость и роль самообразовательной компетентности в формировании профессиональной идентичности медицинской сестры. Указано роль естественнонаучной подготовки и место химико-биологических дисциплин в формировании профессиональной идентичности медицинской сестры. Представлен

анализ результатов изучения уровня сформированной самообразовательной компетентности будущих медицинских сестер дневной и вечерней форм обучения Ровенской медицинской академии. Выявлены отдельные причины низкого уровня самообразовательной компетентности студентов первого года обучения, что позволило разработать ряд мер для улучшения этих показателей в процессе обучения химико-биологических дисциплин. Раскрыты некоторые подходы к улучшению уровня сформированности самообразовательной компетентности на занятиях и во внеаудиторной работе с химико-биологических дисциплин. Определены направления дальнейших исследований, направленных на разработку и апробирование соответствующих методических материалов по химико-биологическим дисциплинам в образовательном процессе медицинских учебных заведений и роли преподавателя в этом процессе.

Ключевые слова: компетентность, самообразовательная компетентность, профессиональная идентичность, естественнонаучная подготовка, химико-биологические дисциплины, студент, сестринское дело; будущие медицинские сестры.

Lukashchuk M., Lukashchuk I. The Role of Self-Education Competence in Professional Identity Formation in the Natural and Scientific Training Process of Nurses

The article reveals the essence of the concepts of “professional identity”, “self-education competence” and approaches of scientists to their definitions. The general definition of “self-education competence of the nurse” is given. We define this term as the quality of the personality of the nurse, it characterizes her ability and readiness for continuous self-education during her life, having clear awareness of personal and social needs to preserve the quality of life and health, improving personal professional skills. A number of factors which provide importance and role of self-education competence in the formation of the nurse’s professional identity have been identified. Here is indicated the role of natural and science training and the place of chemical and biological disciplines in the formation the the professional identity of a nurse. We presented the analysis of the research results of the

level of the formation of students' self-education competence at all courses of the graduate full-time and part-time education of future medical nurses at Rivne Medical Academy. The analysis of the tests showed a low level of self-education competence of the respondents of the first year of study (it is somewhat higher among students who have the basis of complete secondary education than those who entered after incomplete secondary education), and it is high in future medical nurses-bachelors of part-time education. There are definite reasons for such results, which allowed us to develop a number of measures to improve these indicators in the process of teaching of chemical and biological disciplines. We revealed some approaches to improving the level of self-education competence formation at classes and during non-auditing work of chemical and biological disciplines. We determined the direction of further research which aimed at the development and testing of appropriate methodological materials for chemical and biological disciplines in the educational process of medical schools and the role of the teacher in this process.

Keywords: *competence, self-education competence, professional identity, natural and science training, chemical and biological disciplines, student, nursing; future nurses.*